

TANZİMAT DÖNEMİ EDEBİYATI - 1

TANZİMAT EDEBİYATININ OLUŞUMU

Tanzimat'ın İlanı ve Tanzimat Fermanı:

- II. Mahmut ölünce tahta, oğlu Abdülmecit geçmiş, sadrazamlığa da Londra ve Paris büyükelçiliklerinde bulunarak çağın politik durumunu kavramış olan **Mustafa Reşit Paşa** atanmıştır. Mustafa Reşit Paşa, **3 Kasım 1839**'da Tanzimat-ı Hayriye'yi bir Hatt-ı Hümayun olarak **Gülhane**'de halk, yerli ve yabancı temsilciler, devlet adamları önünde ilan etmiştir. "Düzenlemeler" anlamına gelen "Tanzimat" bir bakıma, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı kurumlarıyla Batı'ya yönelişi demektir. Bu hümayunda devletin gittikçe zayıfladığı, yoksullaştığı açıklanmış; yeni yasaların çıkarılacağı belirtilmiştir.

Tanzimat Fermanı'nda öne çıkan değişiklikler şunlardır:

- Kimsenin can ve malına, namusuna mezhep farkı gözetmeksizin dokunulmayacak ve buna tarafımızdan tam bir emniyet garantisi verilecektir.
- Mahkemeler açık yapılacak, bunun neticesi olarak bir mahkemenin kararı olmadan hiç kimsenin özgürlüğüne dokunulmayacağı gibi hiç kimseye herhangi bir cezanın uygulanması mümkün olmayacaktır. Muhakeme edilmeden kimse idam edilmeyecektir.
- Ulema ve vezirler, suç işlediklerinde rütbe ve sıfatları nazara alınmayarak ceza kanunları hükümlerince yargılanacaktır.
- Hiç kimseden kanunsuz vergi alınmayacak ve vergi mükellefiyetinde malî iktidar göz önünde tutulacaktır.
- Süresiz ve keyfî askerlik usulü kaldırılarak yerine herkesi kapsayan bir yöntem uygulanacaktır.
- Rüşvet, kesin olarak kalkacak ve buna cesaret edenler şiddetle cezalandırılacak, bütün memuriyetler maaşlı olacaktır.

TANZİMAT EDEBİYATINA HAZIRLIK

- Tanzimat edebiyatı 1860'ta başlar. Ancak Tanzimat edebiyatını anlatmadan önce bir tür hazırlık dönemi olan 1839-1860 yılları, bu dönemdeki sanatçılar ve çalışmaları hakkında bilgi verilir.
- Türk ve Müslümanların yabancı dil öğrenerek diploması alanında faaliyette bulunması, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkilerini güvenilir insanlar aracılığıyla sağlaması amacıyla kurulan **Babîali Tercüme Odası**, kısa sürede amacına uygun olarak hem iç hem de dış siyasette etkili olacak reformcu bürokratların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Babîali Tercüme Odası bu haliyle Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştiği bir okul olmuş; **Namık Kemal, Agâh Efendi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Münif Mehmed Paşa, Musahibzâde Celâl** gibi aydınlar hep Tercüme Odası'ndan yetişmiştir.
- **Babîali Tercüme Odası** ile Batı'daki eserlerin Türkçeye de çevrilmesi fikri doğmuş, Batı'dan ilk çeviriler yapılmıştır. **Ethem Pertev Paşa, Hugo'dan; Şinasi, Lamartine ve La Fontaine'den; Yusuf Kamil Paşa, Fenelon'dan** çeviriler yapmıştır.
- Tanzimat'ı olgunlaştıran bu dönemde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Söz gelimi yaptıkları çalışmalarla sözlük, düzyazı alanında **Mütercim Asım, gezi ve makalede Sadık Rifat Paşa, Mustafa Asım Efendi; çeviride Münif Efendi, Yusuf Kâmil Paşa; şiirde Akif Paşa, Ethem Pertev Paşa** hazırlık dönemine yani Tanzimat edebiyatının oluşumuna büyük katkı sağlamıştır.
- 18 Temmuz 1851'de ise Darülfünun'da okutulacak kitapların hazırlanması için Encümen-i Daniş kurulu oluşturulmuştur. Encümen-i Daniş, yenileşme hareketinde önemli bir yere sahiptir. Kurulda **Mustafa Reşit Paşa, Arif Hikmet Bey, Yusuf Kamil Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Cevdet Paşa** gibi, dönemin ünlü şair, yazar ve devlet adamları yer almıştır. Kurul bu dönem ve sonrasında ilim, fen alanında yaptığı çalışmalar ile hem aydın zümreye hem de halka yön vermiştir.

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE GAZETİCİLİK

- 19. asırda Osmanlı'da ilk gazete *Takvim-i Vakayi* adı altında devlet eliyle çıkarılmış bir **resmî gazetedir**. Bunu sonraları ilk yarı resmî gazete olan **W. Churchill** isimli bir İngiliz'in çıkardığı *Ceride-i Havadis* takip etmiştir. İlk özel gazete ise Agâh Efendi ile Şinasi'nin birlikte çıkardıkları *Tercüman-ı Ahval*'dir.
- Takvim-i Vakayi**: II. Mahmut Dönemi'nde 1831 yılında çıkarılmaya başlanan **ilk resmî gazetedir**. Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yayımlanmaya başlanan **ilk Osmanlı Türk gazetesidir**. Haftalık olarak yayımlanan ve Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca, Rumca baskıları da yayımlanan bir gazeteydi. Resmî ilânlar ve gayriresmî duyurular dışında, iç ve dış gelişmelere ilişkin haberler de bu gazetede yer almıştır.
- Ceride-i Havadis**: *Ceride-i Havadis*, Türk basın tarihinin **ilk yarı resmî Türkçe gazetesi** olarak kabul edilir. Devletten belli bir yardım alması nedeniyle gazete yarı resmî bir yapıya sahip olmuştur. Devletten imtiyaz alan William Churchill adında bir İngiliz tarafından 1840 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Sadece haber içerikli olan gazete ilk yayımlandığı günlerde hiç ilgi görmemiş, ilk üç sayı bedava dağıtılmıştır. Daha sonra Batı'dan makale ve şiirler tercüme edilip gazetede basılmıştır.
- Tercüman-ı Ahval**: Tanzimat edebiyatının başlangıcı olan *Tercüman-ı Ahval*, İstanbul'da 1860-1866 arasında yayımlanan **ilk özel gazetedir**. 22 Ekim 1860'ta Agâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkarılmıştır. Önceleri pazar günleri çıkan gazete 22 Nisan 1861'deki 25. sayısıyla birlikte haftada üç gün yayımlanmaya başlamıştır. Şinasi, Ahmet Vefik Paşa ve Ziya Paşa'nın bu gazetede yazıları sık sık yer almış ancak 24. sayısından sonra Şinasi gazeteden ayrılmıştır. Gazete, **Ziya Paşa**'nın kaleme aldığı sanılan ve eğitim sistemi-ne sert eleştirilerde bulunan bir yazı yüzünden Mayıs 1861'de iki hafta süreyle kapatılmıştır. Bu olay Türk basınında yayın durdurmanın ilk örneği olmuştur.

- Tasvir-i Efkâr**: Şinasi'nin 1862 yılında çıkarmaya başladığı gazeteyi 1865'ten itibaren iki yıl Namık Kemal çıkarmıştır.
- Muhbir**: 1866 yılında Ali Suavi tarafından çıkarılmaya başlanmış, sonra da Londra'da çıkarılmış bir gazetedir.
- Hürriyet**: 1868 yılında Ziya Paşa ve Namık Kemal tarafından İngiltere'de çıkarılan, **yurt dışındaki ilk özel Türk gazetesidir**.
- İbret**: Namık Kemal tarafından 1870 yılında İstanbul'da çıkarılmıştır.
- Bedir**: Ahmet Mithat Efendi tarafından 1872 yılında çıkarılmıştır.
- Devir**: Ahmet Mithat Efendi tarafından 1872 yılında çıkarılmıştır.
- Tercüman-ı Hakikat**: Ahmet Mithat Efendi tarafından 1878 yılında çıkarılmıştır. Ciddi haberciliğiyle bu devrin en uzun ömürlü ve itibarlı gazetesi olmuştur. Daha sonraki yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin damadı Muallim Naci'nin idare ettiği bir edebî ilave vermiştir.
- İkdam**: 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayımlanan siyasi ve ilmi gazetedir. Gazete Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ ÖĞRETİCİ METİNLERİ

- Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşma hareketinin halka anlatılmasında gazetenin önemli bir yeri vardır çünkü gazete sayesinde yazın hayatımıza birçok tür kazandırılmıştır.
- Batı'dan makale, eleştiri, fıkra gibi yeni türler alınmış, bunların ilk örnekleri verilmiştir.
- Düzyazıda söz hüneri gösterme amacından vazgeçilmiş, düşünceleri halka yayma amaçlandığından seciler bırakılmış, anlatım gereksiz, doldurma sözlerden arındırılmış; uzun, birleşik, karmaşık cümleler yerine anlatım kısa cümlelerle biçimlendirilmiştir.
- Sanatçılar, halk için yazmaya, halkı bilinçlendirip uyarmaya çalışmışlardır.
- Edebiyata insanı, toplumsal sorunları sokmuşlardır.
- Yazarlar Batı'nın düşünce tarzını yaymaya çalışıp okurlara edebiyat dünyasındaki yenilikleri, yeni edebî türleri tanıtmışlardır.
- Bu dönemin bazı eleştirileri eski-yeni tartışması etrafında şekillenmiştir. Divan edebiyatının dili eleştirilmiş, dilin sadeleşmesi gerektiği dile getirilmiştir.
- Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasında gerçekleşen "göz için / kulak için kafiye" tartışması da önemli bir yere sahiptir.
- Tanzimat'ın ikinci döneminde, devrin şartlarından dolayı toplumsal ve siyasal konulardan kaçınılmıştır.

MAKALE

- Gazeteye birlikte ortaya çıkan makalenin ilk örneği Tanzimat Dönemi'nde yazılan, Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* gazetesindeki yazdığı *Tercüman-ı Ahval Mükaddime*'si (ön söz) Türk edebiyatındaki ilk makale örneğidir.
- Bu dönem makalelerinde Batı'nın bilim ve sanat hayatı, düşünce hürriyeti, eski zihniyetin eksik ve yanlış yönleri, dil ve eğitimle ilgili konular ele alınmıştır.
- **Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmindir:** Namık Kemal'in *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan bu makalesinin Millî Edebiyat Dönemi'ndeki dil anlayışını belirleyecek düzeyde bir içeriği vardır. Edebiyatın gerçek sorunları ilk kez dile getirilmiştir. "Dil sadeleştirilmelidir, somutlaştırılmalıdır. Divan edebiyatı somut gerçekliği yansıtmaz." görüşü savunulmuştur.
- **Şiir ve İnşa:** Ziya Paşa 1868'de *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde; ulusal değerlerimizi yansıtan halk edebiyatının örnek alınması gerektiğini dile getirir ve yapıtların, halkın anlayabileceği bir dille ortaya konması gerektiğini vurgular. Sanatçının *Şiir* ve *İnşa*'daki halk şiirinden faydalanmak gerektiği görüşü, hareketin temel düşüncesine uygun düştüğü gibi, "halkın anlayabileceği dilin kullanılması" ilkesine de işaret eder. Sanatçı bu makaleyi "Ulusal değerlere yönelmeli, halkın anlayabileceği bir dil kullanılmalıdır." görüşü etrafında oluşturmuştur. *Şiir ve İnşa* makalesi, dilimizin sadeleşmesini savunan önemli makalelerdendir.

ELEŞTİRİ

- Bir edebiyat veya sanat eserinin her yönüyle anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türüne **eleştiri** denir. Türk edebiyatında ilk eleştirinin Tanzimat Dönemi'nde yazıldığını söylemek doğru değildir. Çünkü divan edebiyatında tezkirelerde bazı şair ve yazarlara yönelik eleştiriler yazılmıştır. Ancak Batılı anlamda eleştiri yani edebî eleştirinin ilk örnekleri Tanzimat Dönemi'nde verilmiştir. Tanzimat Dönemi'nde eleştiri, öncelikle divan şiiri aleyhinde birtakım düşünceler ortaya koymakla başlamıştır.
- Tanzimat Dönemi'nde gerçek eleştiri örneklerini Namık Kemal ve Ziya Paşa, eski edebiyat geleneğini eleştirerek vermiştir. Namık Kemal, "*Bahâr-ı Dâniş*" ve "*Mukaddime-i Celal*"de divan edebiyatını eleştirmiştir. Ziya Paşa da "*Şiir ve İnşa*" adlı makalesinde eski edebiyatı bir kalemde siliverir. Ancak daha sonra Ziya Paşa, "*Harabat*" adlı eserinin ön sözünde bu görüşlerini inkâr edince Ziya Paşa ile araları açılır ve Namık Kemal, Ziya Paşa'nın *Harabat* adlı yapıtını *Tahrib-i Harabat*'ta eleştirir. *Takip*'te bu eleştirilerin devamı niteliğindedir. Bu dönemde Recaizade Mahmut Ekrem'le, Muallim Naci arasında kafiye üzerinden başlayan ve devam eden tartışmalar da eleştiri adına çok önemlidir. İki sanatçı arasındaki tartışmalar, *Demdeme* ve *Zemzeme* adlı eserlerde cereyan etmiştir.

ANI (HATIRA)

- Anı, edebiyatımızda Tanzimat Dönemi'nde görülmeye başlanan bir yazı türü değildir. Bu dönemden önceki zamanlarda da hatıralar yazılmıştır. Düzyazı eski edebiyatımızda geri planda kaldığından anı da pek öne çıkmamıştır.
- Bu yazı türü, Tanzimat Dönemi'nden itibaren öne çıkmaya başlamış, sanatçılar anılarını yazma yoluna gitmiştir. Tanzimat Dönemi'nde Akif Paşa *Tabşıra*, Namık Kemal *Magosa Hatıraları*, Ziya Paşa *Defter-i Amal*, Muallim Naci *Ömer'in Çocukluğu* adlı anı türünde yapıtlar vermişlerdir.

GEZİ YAZISI

- Tanzimat Dönemi'nde devlet adamları ve sanatçılar yurt dışına gönderilmişlerdir. Batı'ya gönderilen bu kişiler orada gördüklerini, Batı şehirlerindeki gözlemlerini yazmışlardır.
- Ahmet Mithat Efendi *Avrupa'da Bir Cevelan*, *Menfa*, *Sayyadane Bir Cevelan*; Samipaşazade Sezai *İngiltere Hatıraları*, *Paris Hatıraları* adlı gezi türünde yapıtlar kaleme almışlardır.

DİĞER TÜRLER

- Ziya Paşa'nın *Rüya* adlı yapıtı Batılı anlamdaki mülakat (röportaj) türünün ilk örneği olarak değerlendirilmektedir.
- Recaizade Mahmut Ekrem'in yazdığı *Talim-i Edebiyat*, Batılı anlamdaki edebiyat bilgi ve teorileri kitabı olarak kabul edilir.
- Direktör Ali Bey'in yazdığı ve İstanbul'dan Hindistan'a yaptığı geziyi anlattığı *Seyahat Jurnali* adlı yapıt Batılı anlamdaki ilk günlük örneği kabul edilir.

DİYOJEN

- Teodor Kasap tarafından Fransızca ve Rumca olarak çıkarılan, 25 Kasım 1870 tarihinden itibaren Osmanlıca yayımlanmaya başlanan ilk Osmanlı mizah dergisidir.
- Dergi, yayımladığı siyasi karikatürler ve mizahi yazılarla o dönemin Osmanlı yönetimini eleştirmiş; eşitlik, özgürlük, adalet ve meşruiyetten yana tavır koymuştur.
- Mutlakiyet yönetimini eleştirdiği için üç kez kapatma cezası almış ve 183. sayıdan sonra kapatılmıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ SÖZLÜK ÇALIŞMALARI

- Sözlük, bir dilin bütün ya da belli bir çağda kullanılmış sözcük ve deyimlerini alfabetik sıraya göre alarak tanımlarını veren, açıklayan ya da başka bir dildeki karşılığını veren yapıya denir.
- Sözlükler, bir dilin kelime hazinesini çeşitli bakış açılarından düzenleyen ve açıklayan eserlerdir.
- Türk bilim dünyasında sözlükçülük geleneği oldukça eskidir. Günümüzdeki bilgilere göre ilk Türk sözlüğü **Kaşgarlı Mahmut**'un hazırladığı *Divanü Lûgat-it Türk*'tür. Bu sözlüğün hazırlanış amacı Araplara Türkçeyi öğretmektir.
- 16 yüzyılın bilginlerinden **Vankulu Mehmet Efendi** tarafından yazılan *Kitab-ı Lûgat-ı Vankulu*, kısa adıyla *Vankulu Lûgati* en eski sözlüklerimiz arasına yer alır.
- Tanzimat Dönemi'nde dil bilincinin gelişmesiyle birlikte sözlük çalışmalarında da ciddi bir artış gözlenir. Bu dönemde **Ahmet Vefik Paşa**, **Şemsettin Sami**, **Muallim Naci** sözlük çalışması yapan sanatçılar arasında yer almıştır.
- **Ahmet Vefik Paşa**, 1876'da iki cilt olarak *Lehçe-i Osmanî* adlı eserini yazmıştır. Yazar, o dönemin Türkçesinin söz varlığını Arap alfabesi sistemi içindeki tanımlarıyla ve örnek cümleleriyle vermiş, Farsça sözcükleri de derlemiştir.
- **Muallim Naci**'nin 1890'da *Lûgat-i Naci* adlı Osmanlıca bir sözlük çalışması vardır. Bu sözlük Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça sözcüklerin tanım ve karşılıklarını içerir.
- Dönemin en başarılı sözlüğünü **Şemsettin Sami** hazırlamıştır. Bu başarılı eser, *Kamus-i Türkî*'dir. Yazar, bu sözlüğün ön sözünde Türkçenin söz varlığını ortaya koyduğunu, dilimizin Türkçe olduğunu belirtmiştir.